

ОХОРОНЮВАНІ ПРИРОДНІ ТЕРИТОРІЇ

ОСНОВНІ СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ КАРПАТСЬКОЇ ЕКОМЕРЕЖІ

С.Ю. Попович

Національний аграрний університет України

Проблема розбудови екомережі Європи, яка започаткована Пан'європейською стратегією збереження біотичного та ландшафтного різноманіття, прийнятою в 1995 р. в Болгарії (м. Софія) на виконання Конвенції про біорізноманіття (м. Ріо-де-Жанейро, 1992 р.), з кожним роком стає в Україні однією із найголовніших у галузі природно-заповідної справи. З цього приводу за останні 10 років у нашій державі значно зросла кількість прийнятих документів і рішень міжнародного, національного та регіонального значення. Серед них одним із основоположних документів міжнародного рівня з даної проблеми є Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат, яка була затверджена в Києві у 2003 р. Серед правових документів України національного рівня ідея екомережі вперше започаткована в законах України “Про охорону навколишнього природного середовища” (1991 р.) та “Про природно-заповідний фонд України” (1992 р.). Перші означення елементів екомережі відображені в Програмі перспективного розвитку заповідної справи в Україні (“Заповідники”, 1994 р.). Подальше правове розроблення цієї теми можна спостерігати вже у спеціальних законах України, зокрема “Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки” (2000 р.) та “Про екологічну мережу України” (2004 р.). Частково про екомережу йде мова й у деяких інших законодавчих документах. На основі цих документів розпочалося розроблення обласних та міських програм формування регіональних екомереж, наприклад у Вінницькій області (Регіональна..., 2003) та у 2006 р. в м. Києві.

В науковому аспекті ідею екомережі дослідники виводять із теоретичних основ вчення про систему природно-заповідних територій, розвиток якого припадає на сімдесяті роки минулого століття. Безперечно, що правові основи феномену екомережі дали неабиякий поштовх для розвитку відповідних наукових досліджень. З другої половини дев'яностих років минулого століття спостерігається справжній бум наукових публікацій, присвячених виключно розробленню ідеї екомережі, бо вчені, як ніхто інший, усвідомлюють, що актуальність цієї проблеми диктується сучасним кризовим станом довкілля.

Перші ексклюзивні публікації з проблем розбудови екомережі в Україні появились 10 років тому в екологічному журналі науково-популярного характеру “Жива Україна”. Із нинішнього доробку українських геосозологів більша частина їх наукових публікацій

торкається загальнодержавного рівня формування національної екомережі на основі різнобічних наукових (Мовчан, 1997, 1998, 1999, 2006а, 2006б; Шеляг-Сосонко, 1998; Попович, 1998, 2001а, 2001б; Парчук, 1999; Розбудова..., 1999; Шеляг-Сосонко, Попович, 2002; Удра, Батова, 2002, 2004 та ін.) і деяких методичних підходів (Формування..., 2004; Шеляг-Сосонко та ін., 2004; Вакаренко та ін., 2005; Шеляг-Сосонко та ін., 2005; Пашенко, 2006).

Паралельно розвитку загальнодержавних підходів йде накопичення наукових і методичних праць, які висвітлюють регіональний рівень організації екомережі. В них розробляються ідеї проектування екомереж у межах деяких широтних екокоридорів чи окремих природно-географічних регіонів, зокрема Галицько-Слобожанського (Домашлінець, Мовчан, 1998), Українського Полісся в цілому (Андрієнко та ін., 1998; Фіто-різноманіття..., 2006; Андрієнко, Онищенко, 2006; Дідух, 2006), Буджацько-Старобільського (Мовчан, Вакаренко, 1999), Малого Полісся (Національні..., 2001; Заповідні..., 2006), Лівобережного Придніпров'я (Байрак, 2001), Криму (Перспективи..., 2002), Середнього Придніпров'я (Никофоров, 2003), Новгород-Сіверського Полісся (Екологічна..., 2003; Панченко 2006), Чернігівського Полісся (Карпенко, 2006), Прибужжя (Чорна, 2006) та інших регіонів. За останні п'ять років значно зросла кількість дисертаційних досліджень з даної проблеми.

В цьому аспекті не залишався поза увагою вчених і Карпатський регіон. Формування географічної мережі природно-заповідних територій Українських Карпат, як цілісної територіальної проблеми охорони живої природи на біогеоценотичній основі, розпочалося з шістдесятих років минулого століття (Карпатские..., 1966; Стойко, 1977; Охорона..., 1980 та інші). При цьому особливий акцент був направлений на формування мережі транскордонних природоохоронних об'єктів (Заповідні..., 1991; Стойко, 1996, 2004; Стеценко, Попович, 1996; Міждержавні..., 1998; Домашлінець, 1999; Попович, 2003 та ін.). Однак, майже лише через 30 років появились перші спеціальні публікації щодо необхідності формування Карпатської екомережі (Попович, 1999 а, б; Чорней та ін., 2001).

В Українських Карпатах найрозвинутіша в державі регіональна мережа природно-заповідного фонду, яка виступає територіальною природоохоронною основою проектування екомережі. Найбільші фактичні площі природно-заповідного фонду загальнодержавного зна-

чення сконцентровані у Закарпатській (144 322,6 га) та Івано-Франківській (108 689,3 га) областях. За даними державного кадастру природно-заповідного фонду України (Державний..., 2006), у розрізі адміністративних областей природно-заповідний фонд Українських Карпат має такі показники: частка площ територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення від площі Закарпатської області становить 11,3%, Івано-Франківської – 7,8%, Львівської – 2,2%, Чернівецької – 1,2%. За відсотком заповідності Закарпатська область займає третє, а Івано-Франківська – четверте місце серед областей України.

Основним екологічним каркасом формування екомережі в даному регіоні є безперечно ліси, оскільки вони у континуальному рослинному покриві виступають єдиною об'єднуючою і функціональною структурою в системі збереження всього біотичного та ландшафтного різноманіття. В Українських Карпатах на сьогоднішній день вони охороняються у великих, середній і малих за площею природно-заповідних територіях всіх категорій різного природоохоронного статусу. За нашими даними, ліси тут заповідані на площі близько 327266 га (Попович, 2002; Попович, Субота, 2005). Особливе значення у формуванні Карпатської екомережі матимуть праліси. Вони відіграватимуть роль осередків максимальної концентрації біорізноманіття, тобто так званих біоцентрів.

На нашу думку, науковими основами проектування екомережі великих природно-географічних (чи адміні-

стративних) регіонів України мають бути системи різних районувань, насамперед фізико-географічного (Маринич та ін., 2003), біогеографічного (Удра, 1997; Поліщук, Багнюк, 1999), геоботанічного (Геоботанічне..., 1977), флористичного (Тасенкевич, 2006), лісогосподарського (Генсірук, 1980). Для моделювання основних елементів Карпатської екомережі за наукову основу нами було взято найбільш актуальне і водночас апробоване у сфері природно-заповідної справи фізико-географічне районування. У 2001 р. ми удосконалили “концепцію мінімуму”, яка в офіційних документах вперше на рівні ідеї започаткована програмою “Заповідники” (1994 р.). На нашу думку, дана концепція може трактуватися таким чином: “кожну фізико-географічну провінцію (край) представляє один біосферний заповідник, кожну фізико-географічну область – один природний заповідник (за відсутності один національний природний парк, чи один регіональний ландшафтний парк), або як виняток їх філіали” (Попович, 2001). Проведений нами аналіз сучасного стану забезпечення областей фізико-географічного районування України існуючими та запроєктованими заповідниками (далі ПЗ і БЗ), національними природними (далі НПП) і регіональними ландшафтними парками (далі РЛП) дозволив розробити перелік основних структурних елементів Карпатської екомережі.

Відповідно до Закону України “Про екологічну мережу України”, до структурних елементів екомережі належать ключові, сполучні (екокоридори), буферні та

відновлювальні території. Карпатську екомережу слід формувати шляхом з'єднання великих за площею існуючих і перспективних природно-заповідних територій екокоридорами різного значення. В такому разі для даної гірської системи найбільш прийнятним є орієнтування екокоридорів міжнародного та національного значення за основними водними артеріями та гірськими пасмами в основному у межах фізико-географічних областей. Природні екосистеми ПЗ і БЗ, НПП та РЛП і можливо деяких великоплощадних заказників і пам'яток природи в екомережі мають відігравати роль ключових територій, безпосередньо пов'язаних між собою локальними екокоридорами. В межах ключових територій, як правило, виділяють біоцентри, в яких найбільше сконцентроване біотичне різноманіття у його кількісному і якісному проявленні. Для розроблення повної структури екомережі, особливо методично вірного визначення буферних і відновлювальних територій, необхідно провести детальний аналіз територіальної системи природокористування за ГІС-технологіями, що є першочерговим кроком під час підготовки регіональних програм формування екомереж.

В цій статті ми наводимо перелік і зміст лише основних структурних елементів – ключових і сполучних територій Карпатської екомережі. Відповідну картографічну модель Карпатської екомережі з цими структурними елементами загальнодержавного та міжнародного значення представлено нижче на рисунку, на якому нанесено лише шифри ключових територій, поздовжніх, поперечних і транснаціональних екокоридорів.

СТРУКТУРА КАРПАТСЬКОЇ ЕКОМЕРЕЖІ

А. ЕЛЕМЕНТИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОМЕРЕЖІ

А1. Передкарпатська височинна область

А1.1. Ключові території

А1.1.1. Галицький НПП. А1.1.2. Передкарпатський НПП – запроєктований (далі *). А1.1.3. Сторожинецький НПП*. А1.1.4. Чернівецький РЛП.

А1.2. Сполучні території

А1.2.1. Галицько-Моршинська. Галицький НПП доцільно сполучити екокоридором із загальнозоологічним заказником “Діброва”, далі по р. Дністер та її притоці р. Стрий, включаючи на цьому шляху всі інші дрібні природно-заповідні території та об'єкти, з'єднати з НПП “Сколівські Бескиди” та Передкарпатським НПП*, який планується створити на базі Трускавецького* і Моршинського* РЛП.

А1.2.2. Галицько-Східницька. Галицький НПП треба сполучити в напрямку по р. Дністер через заказники загальнозоологічний “Діброва” та ландшафтний “Стариці Дністра”, верхів'я р. Бистриця із Східницьким масивом НПП “Сколівські Бескиди”.

А1.2.3. Галицько-Верхньодністровська. Галицький НПП треба сполучити в напрямку по р. Дністер через заказники “загальнозоологічний “Діброва” та ландшафтний “Стариці Дністра”, верхів'я лівої притоки р. Дністер, а далі через с. Хирів із РЛП “Верхньодністровські Бескиди”.

А1.2.4. Галицько-Лімницько-Синевирська. Галицький НПП екокоридором по р. Лімниця та через ланд-

шафтні заказники – “Трофа” і Брадульський, включаючи на цьому шляху всі інші дрібні природно-заповідні території та об'єкти, варто з'єднати із запропонованим нами Рожнятівським* НПП, а далі через вододіл з НПП “Синевир”.

А1.2.5. Галицько-Свічівсько-Синевирська. Галицький НПП по р. Свіча, через ботанічний заказник “Урочище “Осій”, включаючи сюди на цьому шляху всі інші дрібні природно-заповідні території та об'єкти, бажано пов'язати із Рожнятівським* НПП, а далі через вододіл з НПП “Синевир”.

А1.2.6. Галицько-Горганська. Галицький НПП по р. Дністер та його притоці р. Бистриця-Надвірнянська, а далі через найбільші заказники ландшафтний “Козакова долина”, Бредулецький лісовий і Кливський ботанічний, включаючи на цьому шляху всі інші дрібні природно-заповідні території та об'єкти, бажано пов'язати із ПЗ “Торгани” та неподалік розташованим Карпатським НПП.

А1.2.7. Галицько-Буковинська. Галицький НПП може бути сполучений по р. Дністер через ландшафтний заказник “Козакова долина” та по р. Бистриця-Надвірнянська, р. Ворона та її правій притоці в напрямку с. Коршів, а далі вздовж правої притоки р. Прут, через с. Обертин і с. Заболоття, включаючи на цьому шляху всі інші дрібні природно-заповідні території та об'єкти, із Чернівецьким РЛП.

А1.2.8. Галицько-середньодністровська. Галицький НПП вже за межами Карпатської гірської системи по р. Дністер, включаючи на цьому шляху всі інші дрібні природно-заповідні території та об'єкти, треба поєднати з РЛП “Дністровський” та “Дністровський каньйон”.

А1.2.9. Буковинська середньодністровська. Чернівецький РЛП вже за межами Карпатської гірської системи через цілий ряд відповідних невеликих лівих приток р. Черемош треба поєднати з РЛП “Дністровський каньйон”. В цьому локальному екокоридорі доцільно було б запропонувати створити Заставнівський* РЛП на базі великих природно-заповідних територій, передусім ландшафтних заказників “Кадубівська стінка”, “Совицькі болота”, “Товтрівська стінка”, комплексної пам'ятки природи “Борівцівська”.

А1.2.10. Буковинсько-Гуцульницька. Чернівецький РЛП по р. Черемош треба з'єднати із НПП “Гуцульщина”.

А1.2.11. Буковинсько-Прутська. Чернівецький РЛП вже за межами Карпатської гірської системи по р. Прут варто сполучити із РЛП “Попелюшка” та “Прутська заплава”.

А1.2.12. Чернівецько-Сторожинецька. Чернівецький РЛП по руслах лівої і правої притоки р. Черемош, через ландшафтний заказник “Цецино”, включаючи на цьому шляху всі інші дрібні природно-заповідні території та об'єкти, треба поєднати із Сторожинецьким* НПП.

А1.2.13. Сторожинецько-Вишницька. Сторожинецький* НПП по руслу притоки р. Серет, через ботанічну пам'ятку природи “Тисовий яр”, включаючи на цьому шляху всі інші дрібні природно-заповідні території та об'єкти, треба поєднати із НПП “Вишницький”.

АП. Зовнішньокарпатська область

АП.1. Ключові території

АП.1.1. НПП “Вижницький”. *АП.1.2.* НПП “Гуцульщина”. *АП.1.3.* НПП “Сколівські Бескиди”. *АП.1.4.* Рожнятівський* НПП. *АП.1.5.* РЛП “Гуцульщина”.

АП.2. Сполучні території

АП.2.1. *Вижницько-Гуцульщинська.* НПП “Вижницький” через частину долини і русло р. Черемош та ряд заказників місцевого значення потрібно сполучити з НПП “Гуцульщина” та однойменним РЛП.

АП.2.2. *Вижницько-Черемоська.* НПП “Вижницький” по руслу р. Білий Черемош та через ряд заказників місцевого значення потрібно сполучити з Черемоським РЛП.

АП.2.3. *Сколівсько-Надсянська.* НПП “Сколівські Бескиди” по долині правої притоки р. Стрий, а далі в напрямку с. Верхня Яблулька і через ряд заказників місцевого значення потрібно сполучити з РЛП “Надсянський”.

АП.2.4. *Сколівсько-Синевирська.* НПП “Сколівські Бескиди” по долині р. Опор і відповідний гірський хребет, по межі Закарпатської та Івано-Франківської областей і через ряд дрібних природно-заповідних територій потрібно з’єднати з НПП “Синевир”.

АП.2.5. *Сколівсько-Чопська.* НПП “Сколівські Бескиди” через долину р. Опір і верхів’я р. Віча, ландшафтний заказник “Бердо” і по р. Латориця доцільно сполучити із Притисянським* РЛП (Чопська ділянка).

АП.2.6. *Сколівсько-Виноградівська.* НПП “Сколівські Бескиди” через долину р. Опор і верхів’я р. Віча, ландшафтний заказник “Бердо”, по р. Латориця, а далі через заказники загальнозоологічний “Потік Оса” і Росішний лісовий по р. Боржава доцільно сполучити із Притисянським* РЛП (Берегівська ділянка).

АП.2.7. *Сколівські-Рожнятівська.* Східницький масив НПП “Сколівські Бескиди” варто з’єднати по р. Стрий через р. Сукіль, гірські хребти в напрямку пам’яток природи – комплексної “Скелі Довбуша” і ботанічної “Урочище Осій” з верхів’ям р. Свіча. За с. Шевченкове варто прокласти локальний екокоридор через гірські хребти до верхів’я р. Чечва в напрямку ботанічної пам’ятки природи “Урочище Сокіл” і до долини р. Лімниця. У межиріччя верхів’їв р. Чечва та р. Лімниця вважаємо за необхідне виділити ключову територію, створивши спочатку Рожнятівський* РЛП, а згодом НПП.

АП.2.8. *Рожнятівсько-Гуцульщинська.* Рожнятівський* НПП доцільно сполучити через р. Бистриця-Солотвинська по одній лінії з лісовим заказником “Скит Манявський”, ботанічною пам’яткою природи “Урочище Тарниці”, а звідти через р. Бистриця-Надвірнянська – з Кливським ботанічним заказником, який через гірські схили треба з’єднати з Княздвірським ботанічним заказником, який по р. Прут та її правій притоці р. Листинка має бути сполучений із НПП “Гуцульщина” та РЛП “Гуцульщина”. Даний екокоридор повинен охопити і всі інші дрібніші природно-заповідні території, які зустрічаються на цьому шляху.

АП.3. Вододільно-Верховинська область

АП.3.1. Ключові території

АП.3.1.1. Ужанський НПП. *АП.3.1.2.* НПП “Синевир”. *АП.3.1.3.* ПЗ “Торгани”. *АП.3.1.4.* Карпатський НПП.

АП.3.1.5. НПП “Бойківщина”*. *АП.3.1.6.* НПП “Закарпатські Бескиди”*. *АП.3.1.7.* НПП “Жденіївський”*.

АП.3.2. Сполучні території

АП.3.2.1. *Ужансько-Верхньодністрівська.* Ужанський НПП вже об’єднаний з РЛП “Надсянський” у складі трилатерального біосферного резервату “Східні Карпати”, який варто сполучити по гірському хребту вздовж державного кордону з РЛП “Верхньодністрівські Бескиди”.

АП.3.2.2. *Ужансько-Жденіївська.* Ужанський НПП через ліві притоки р. Уж і верхній басейн р. Латориця, найбільші заказники “орнітологічний “Соколові скелі” і Тур’є-Полянський загальнозоологічний, комплексну пам’ятку природи “Гора Високий Камінь”, включаючи на цьому шляху всі інші дрібні природно-заповідні території та об’єкти, може бути з’єднаний із НПП “Закарпатські Бескиди”* та “Жденіївський”*.

АП.3.2.3. *Ужансько-Вигорлатська.* Ужанський НПП вздовж державного кордону треба сполучити із Ужгородським* РЛП.

АП.3.2.4. *Синевирсько-Широколужанська.* НПП “Синевир” через невелике урочище “Вільшанка” з буковими пралісами і невисокий сінокісний вододіл необхідно з’єднати з Широколужанським масивом Карпатського БЗ.

АП.3.2.5. *Синевирсько-Горганська.* НПП “Синевир” вздовж межі з Івано-Франківською областю через найбільші заказники: ботанічні “Талпишірківський і “Горгани”, Брадульський ландшафтний, включаючи на цьому шляху всі інші дрібні природно-заповідні території та об’єкти, треба сполучити із ПЗ “Горгани”.

АП.3.2.6. *Синевирсько-Іршавська.* НПП “Синевир” на поперек центральних басейнів рік – Теремля, Ріка і Боржава, через лісові масиви, найбільші заказники – Річанський загальнозоологічний, загальногеологічний “Зачарована долина”, гідрологічну пам’ятку природи “Чорні багна”, включаючи на цьому шляху всі інші дрібні природно-заповідні території та об’єкти, доцільно з’єднати із НПП “Зачарований край”*, який планується створити на базі однойменного РЛП.

АП.3.2.7. *Синевирсько-Свидовецька.* НПП “Синевир” на поперек центральної частини басейну р. Тересва, через лісові масиви, найбільші заказники: ботанічні “Урочища Странзул, Задня, Кедрин”, Кедринський, Гладинський і Апшинський гідрологічний, включаючи на цьому шляху всі інші дрібні природно-заповідні території та об’єкти, доцільно сполучити по хребту із Свидовецьким масивом Карпатського БЗ.

АП.3.2.8. *Синевирсько-Хустська.* НПП “Синевир” по верхній долині р. Хустець, а далі по хребту і межиріччю р. Ріка і р. Теремля може бути з’єднаний із масивом “Долина нарцисів” Карпатського БЗ.

АП.3.2.9. *Горгансько-Яремчанська.* ПЗ “Торгани” через праві верхні притоки р. Зубровка потрібно сполучити із Карпатським НПП.

АП.3.2.10. *Яремчансько-Гуцульщинська.* Карпатський НПП через гору Говерлу по межі із Закарпатською областю вже об’єднаний із Чорногірським масивом Карпатського БЗ в єдиний заповідний природно-територіальний комплекс. В той же час Карпатський

НПП через верхів'я р. Листинка, найбільший тут Пожератульський орнітологічний заказник, включаючи на цьому шляху всі інші дрібні природно-заповідні території та об'єкти, може бути сполучений із НПП "Гуцульщина" та однойменним РЛП.

АШ.2.11. Яремчансько-Буковинська. Карпатський НПП по р. Прут має бути сполучений із Чернівецьким РЛП.

АІV. Полонинсько-Чорногірська область

АІV.1. Ключові території

АІV.1.1. Чорногірський масив Карпатського БЗ.
АІV.1.2. Угольсько-Ширококолузанський масив Карпатського БЗ.
АІV.1.3. Свидовецький масив Карпатського БЗ.
АІV.1.4. НПП "Ждимир"*.

АІV.2. Сполучні території

АІV.2.1. Свидовецько-Кузійська. Чорногірський і Свидовецький масиви Карпатського БЗ мають спільні межі, а вузькі проміжки між цими природно-заповідними територіями варто оголосити охоронними зонами. Свидовецький масив Карпатського БЗ через долину р. Косівська треба сполучити із Кузійським масивом Карпатського БЗ.

АІV.2.2. Свидовецько-Мармароська. Свидовецький масив Карпатського БЗ в напрямку урочища Круглий через лісове межиріччя варто стикувати із Мармароським масивом Карпатського БЗ.

АІV.2.3. Ждимирсько-Іршавська. НПП "Ждимир"* через лісові масиви і русло р. Латориця варто сполучити із НПП "Зачарований край"* в напрямку проміжку між с. Чинадієво і м. Сваліява.

АІV.2.4. Ждимирсько-Бескидська. НПП "Ждимир"* через лісові масиви та деякі природно-заповідні території може бути з'єднаний із НПП "Закарпатські Бескиди"*.

АІV.2.5. Угольсько-Шаянська. Угольсько-Ширококолузанський масив Карпатського БЗ по долині р. Тербля варто сполучити із Шаянським* НПП.

АV. Рахівсько-Чивчинська область

АV.1. Ключові території

АV.1.1. Мармароський масив Карпатського БЗ.
АV.1.2. Кузійський масив Карпатського БЗ.
АV.1.3. Чивчинський* НПП.
АV.1.4. НПП "Чорний ліс"*.
АV.1.5. Черемоський* НПП (на базі Черемоського РЛП).
АV.1.6. Верховинський* НПП.

АV.2. Сполучні території

АV.2.1. Мармаросько-Кузійська. Масиви Мармароський і Кузійський Карпатського БЗ треба сполучити між собою через лісове межиріччя в напрямку урочища Круглий.

АV.2.2. Мармаросько-Шаянська. Мармароський масив Карпатського БЗ вздовж державного кордону може бути сполучений із Шаянським* НПП.

АV.2.3. Мармаросько-Чивчинська. Мармароський масив Карпатського БЗ вздовж державного кордону треба сполучити із Чивчинським* НПП.

АV.2.4. Чивчинсько-Яремчанська. Черемоський* НПП, який заплановано створити на базі однойменного РЛП, НПП – Чивчинський* та "Чорний ліс"* через верхів'я р. Чорний Черемош та р. Білий Черемош доцільно об'єднати в одну ключову територію і в майбутньому створити румунсько-український біосферний резерват "Чивчини"*. Цю територію по верхній долині

р. Чорний Черемош необхідно з'єднати із Карпатським НПП.

АV.2.5. Чивчинсько-Прутська. Чивчинський* НПП доцільно вздовж державного кордону з'єднати із РЛП "Прутська заплава"*.

АV.2.6. Верховинсько-Гуцульчинська. Верховинський* НПП по долині р. Чорний Черемош варто сполучити із НПП "Карпатським, "Гуцульщина" і РЛП "Гуцульщина".

АVІ. Вулканічно-Карпатська область

АVІ.1. Ключові території

АVІ.1.1. Масив Карпатського БЗ "Долина нарцисів".
АVІ.1.2. Шаянський* НПП.
АVІ.1.3. НПП "Зачарований край"*.

АVІ.2. Сполучні території

АVІ.2.1. Вигорлат-Чопська. Вздовж державного кордону варто сполучити між собою два РЛП "Ужгородський* і Притисянський* (Чопська ділянка).

АVІ.2.2. Вигорлат-Іршавська. НПП "Зачарований край"* через лісові масиви і долини рік треба поєднати екокоридором із Ужгородським* РЛП.

АVІ.2.3. Іршавсько-Хустська. НПП "Зачарований край"* через лісові масиви і долини рік, зокрема вздовж р. Хустець треба намагатися поєднати екокоридором із масивом Карпатського БЗ "Долина нарцисів".

АVІ.2.4. Іршавсько-Шаянська. НПП "Зачарований край"* через лісові масиви і долини рік треба поєднати екокоридором із Шаянським* НПП.

АVІ.2.5. Шаянсько-Берегівська. Шаянський* НПП вздовж державного кордону може бути сполучений із Притисянським* РЛП (Берегівська ділянка).

АVІІ. Закарпатська низовинна область

АVІІ.1. Ключові території

АVІІ.1.1. Масив Карпатського БЗ "Чорна гора".
АVІІ.1.2. Масив Карпатського БЗ "Юліївська гора".
АVІІ.1.3. Притисянський* РЛП.
АVІІ.1.3. Ботанічна пам'ятка природи загальнодержавного значення "Урочище Атак".

АVІІ.2. Сполучні території

АVІІ.2.1. Чорногорсько-Юліївськогорська. Масиви Карпатського БЗ "Чорна гора" і "Юліївська гора" у значній мірі ізольовані від інших ключових територій екомережі. Між собою вони можуть бути пов'язані лише водотоком і прибережною смугою по руслу р. Тиса.

АVІІ.2.2. Чопсько-Великодоброньська. Притисянський* РЛП (Чопська ділянка) може бути сполучений по руслу р. Латориця із Великодоброньським загальнозоологічним заказником.

АVІІ.2.3. Атак-Берегівська. Ботанічну пам'ятку природи "Урочище Атак" по руслах р. Боржава і р. Тиса треба сполучити із Притисянським* РЛП (Берегівська ділянка).

Б. ЕЛЕМЕНТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОМЕРЕЖІ

БІ. Повздовжні екокоридори

БІ.1. Передкарпатський Дністровсько-Прутський долинно-височинний екокоридор

Цей екокоридор простягнеться від північних околиць РЛП "Верхньодністровські Бескиди" вздовж р. Дністер через ландшафтний заказник "Стариці

Дністра”, як перспективної ключової території, до Галицького НПП, звідти знову по р. Дністер спрямовується на ландшафтний заказник “Козакова долина”, далі він пройде на південний захід по руслах рік – Бистриця-Надвірнянська і Ворона та її правій притоці в напрямку с. Коршів, а потім вздовж лівої притоки р. Прут через с. Обертин і с. Заболоття, включаючи сюди на цьому шляху всі заказники, пам’ятки природи і заповідні урочища, і вже по руслу р. Прут до РЛП Чернівецького, Сторожинецького* НПП, РЛП “Прутська заплава”* і “Попелюшка”*. Ширина екокоридору може місцями досягати до 10 км.

БІ.1.1. Ключові території

БІ.1.1.1. Галицька. Природно-заповідний комплекс об’єднає Галицький НПП, а також найбільші за площею комплексну пам’ятку природи “Касова гора” і можливо ландшафтний заказник “Козакова долина”.

БІ.1.1.2. Чернівецька. На базі Чернівецького РЛП та поблизу нього розташованих природно-заповідних територій інших категорій, насамперед великоплощадних – ландшафтного заказника “Цецино” та ботанічної пам’ятки природи “Рухотинський ліс”.

БІ.1.1.3. Сторожинецька. На базі Сторожинецького* НПП та поблизу нього розташованих великих природно-заповідних територій інших категорій, насамперед ботанічної пам’ятки природи “Тисовий яр”.

БІ.2. Бескидсько-Буковинський середньогірський екокоридор

Він простягатиметься від південних околиць РЛП “Верхньодністровські Бескиди”, РЛП “Надсянський”, пройде по р. Стрий до НПП “Сколівські Бескиди”, від якого варто взяти напрям на р. Сукіль, пам’ятки природи” комплексну “Скелі Довбуша” і ботанічну “Урочище Осій”, від яких через р. Свіча і р. Чечва – на ботанічну пам’ятку природи “Урочище Сокіл”, далі через р. Лімниця до заказників “лісового “Скит Манявський”, ботанічних Кливського і Княздвірського, а потім по долині р. Прут до Чернівецького РЛП з одного боку, та НПП “Гуцульщина” і “Вижницький” – з другого. В цей екокоридор включаються всі інші дрібніші природно-заповідні території в напрямку Верхня Яблунька –Сколе – Вигода – Шевченкове – Перегінське – Солотвин – Надвірна – Коломия – Троїця – Іллінці. Ширина екокоридору може займати до 15 км. В околицях с. Іллінці він з’єднається із Передкарпатським екокоридором.

БІ.2.1. Ключові території

БІ.2.1.1. Східнобескидська. Варто виділити на базі НПП “Сколівські Бескиди” та поблизу оточуючих його заказників і пам’яток природи.

БІ.2.1.2. Рожнятівська. Доцільно виділити цю ключову територію на базі Рожнятівського* НПП. Вона може розміститися у верхів’ї р. Чечва, що входить до межиріччя р. Свіча та р. Лімниця. Ключова територія може об’єднати простір у трикутнику між пам’ятками природи: гідрологічними “Болото Лисак”, “Болото Мшана” і ботанічною “Урочище Сокіл”. Сюди треба віднести й інші наявні тут заказники і пам’ятки природи. Рожнятівська ключова територія матиме велике екологічне значення як центр перетину двох загальнонаціональних екокоридорів, один із яких забезпечить

міграційні зв’язки біорізноманіття із Передкарпаття в Закарпатську низовину і навпаки.

БІ.2.1.3. Покутсько-Буковинська. Природно-заповідний комплекс об’єднуватиме два НПП “Гуцульщина” і “Вижницький”, РЛП “Гуцульщина”, а також поблизу них і в цих контурах розташовані всі природно-заповідні території інших категорій, зокрема заказники і пам’ятки природи.

На базі Лунківського лісового заказника варто в перспективі створити РЛП і виділити ще одну ключову територію у межах даного екокоридору.

БІ.3. Центральнокарпатський високогірський вододільний екокоридор

Даний екокоридор ще більш-менш досі суцільно вкритий природною рослинністю, тому має бути найширшим в середньому 25–30 км (місцями до 40 км) серед всіх інших екокоридорів. Він займатиме територію правої вододільної частини р. Дністер і р. Прут (на захід від лінії Верхня Яблунька – Славське – Вишків – Максимець – Яремча – Косів – Вижниця – Красноільськ), правої вододільної частини р. Тиса, верхів’я р. Латориця та р. Уж (на схід від лінії Дубриничі – Тур’я-Поляна – Поляна – Лисичево – Березово – Драгово – Дубове – Кобилецька Поляна – Ділове). Екокоридор забезпечуватиме міграційні шляхи біорізноманіття безпосередньо із Східних Карпат в Західні та Південні Карпати, а також Трансільванське плоскогір’я і навпаки, тому матиме загальноєвропейське значення.

БІ.3.1. Ключові території

БІ.3.1.1. Західнобескидська. Природно-заповідний комплекс об’єднуватиме НПП “Ужанський”, РЛП “Надсянський” і “Верхньодністровські Бескиди”, а також поблизу них розташовані природно-заповідні території інших категорій, насамперед заказники – орнітологічний “Соколові скелі”, Тур’є-Полянський загальнозоологічний, ботанічну пам’ятку природи “Гора Яворник”.

БІ.3.1.2. Полонинсько-Горганська. Природно-заповідний комплекс об’єднуватиме Угольсько-Широколужанський масив Карпатського БЗ та НПП “Синевир”, а також поблизу них і в цих контурах розташовані природно-заповідні території інших категорій, передусім, найбільші ландшафтні заказники Брадульський і “Грофа”.

БІ.3.1.3. Свидовецько-Чорногірсько-Горганська. Природно-заповідний комплекс об’єднуватиме Свидовецький і Чорногірський масиви Карпатського БЗ, Карпатський НПП, ПЗ “Горгани”, а також поблизу них і в цих контурах розташовані природно-заповідні території інших категорій, зокрема Бредулецький лісовий, Пожертальський орнітологічний, Талпишірківський ботанічний заказники, комплексну пам’ятку природи “Урочище Верхнє озеро”.

БІ.3.1.4. Кузійсько-Мармароська. Природно-заповідний комплекс об’єднуватиме Кузійський і Мармароський масиви Карпатського БЗ, а також поблизу них деякі заказники і пам’ятки природи.

БІ.3.1.5. Гринявсько-Чивчинська. Природно-заповідний комплекс об’єднуватиме чотири НПП Черемоський* на базі однойменного РЛП, Чивчинський*, “Чорний ліс”* та Верховинський*, а також поблизу них і в цих контурах розташовані природно-заповідні тери-

торії інших категорій, насамперед гідрологічну пам'ятку природи "Болото Висяче".

БІ.3.1.6. Річанська. Виділяється на базі Річанського загальнозоологічного заказника та поблизу нього інших дрібніших природно-заповідних територій.

БІ.3.1.7. Бердова. Виділяється на базі ландшафтнього заказника "Бердо" та поблизу нього інших дрібніших природно-заповідних територій.

В перспективі в Закарпатській області у межах даного екокоридору на базі комплексної пам'ятки природи "Гора Високий Камінь", заказників – загальнозоологічного "Потік Оса" і лісового "Росішний", а також інших природно-заповідних територій запроєктовано створити НПП "Жденівський"*, "Закарпатські Бескиди"* та "Ждимир"*, які будуть відігравати функцію великих ключових територій.

БІ.4. Вулканічнокарпатський низькогірський екокоридор

Він матиме відтворююче значення, оскільки природні території у значній мірі деєастовані. Екокоридор шириною місцями навіть до 15 км простягатиметься вздовж всього Вигорлат-Гутинського хребта орієнтовно за напрямом Невицьке – Пузняківці – Синяк – Свалява – Липецька Поляна – Хуст – Велятин – Вишково), включаючи на цьому шляху всі природно-заповідні території. Цей екокоридор забезпечуватиме обмін біорізноманіттям безпосередньо між центральною частиною Українських Карпат і Закарпатською низовиною.

БІ.4.1. Ключові території

БІ.4.1.1. Іршавська. Виділяється на базі НПП "Зачарований край"* . Сюди увійдуть загальногеологічний заказник "Зачарована долина" та гідрологічна пам'ятка природи "Болото Чорні багна".

БІ.4.1.2. Гутинська. Необхідно організувати на базі Шаянського* НПП та декількох розташованих тут заповідних урочищ.

БІ.4.1.3. Вигорлатська. Доцільно виділити в межах Ужгородського* РЛП, який простягатиметься від державного кордону України до околиць Невицького замку. До цієї території варто віднести наявні тут декілька ботанічних пам'яток природи, у тому числі і досить відому "Тепла Яма" та "Невицький кар'єр".

БІ.4.1.4. Чинадіївська. Варто виділити на місці Чинадіївського* РЛП (на північ від с. Чинадієво) на схилах гори Бус, де розташований санаторій "Синяк".

БІ.4.1.5. Хустська. Створюється на масиві Карпатського БЗ "Долина нарцисів".

БІ.5. Закарпатський низовинний екокоридор

Цей екокоридор шириною місцями до 5 км, де ще досі більш-менш уціліли природні території та акваторії, простягнеться вздовж руслу р. Тиса та вздовж державного кордону України. У межах Закарпатської низовини він накладатиметься на лінію прикордонного екокоридору і забезпечуватиме обмін біорізноманіттям безпосередньо між Закарпатською і Середньодунайською низовинами. Деякі ключові території виділяються у межах лише поперечних екокоридорів.

БІ.5.1. Ключові території

БІ.5.1.1. Чорногорська. Виділяється на основі масиву "Чорна гора" Карпатського БЗ.

БІ.5.1.2. Юліївськогорська. Масив Карпатського БЗ "Юліївська гора" об'єднується разом із навколишніми природними територіями і ближніми водно-болотними угіддями.

БІ.5.1.3. Берегівська. Організовується на базі Притисянського* РЛП (відрізок від м. Вилко до виходу р. Тиса за межі України та в дельті р. Боржава).

БІ.5.1.4. Чопська. Організовується на базі Притисянського* РЛП (в дельті р. Серне та межиріччя р. Тиса і р. Латориця).

БІ.5.1.5. Великодоброньська. Виділяється на базі Великодоброньського загальнозоологічного заказника.

БІ. Поперечні екокоридори

БІ.6. Тисо-Латорицько-Дністровсько-Верещицький екокоридор

Даний екокоридор прокладається здебільшого вздовж русел рік " від верхів'я р. Верещиця (ліва притока р. Дністер) до верхів'я р. Бистриця (права притока р. Дністер), а далі до НПП "Сколівські Бескиди", звідти по р. Стрий до верхів'я р. Опор, його правої притоки, потім через гірський хребет вздовж р. Віча і р. Латориця до Великодоброньського загальнозоологічного заказника, Притисянського* РЛП (Чопська ділянка). В екокоридор треба включити всі на цьому шляху природно-заповідні території, передусім заказники загальнозоологічний "Потік Оса" і лісовий "Росішний". Ключові території: *Розточанська* (на базі ПЗ "Розточчя" і Яворівського НПП), *Східнобескидська*, *Бердова*, *Чинадіївська*, *Великодоброньська*, *Чопська*.

БІ.7. Тисо-Тереблянсько-Лімницько-Дністровський екокоридор

Він прокладається здебільшого по лінії вздовж русел рік " від Галицького НПП вздовж р. Лімниця до її верхів'я, через ландшафтні заказники "Грофа" і Брадульський, НПП "Синевир", вздовж руслу р. Теребля, через урочище Вільшанка, Угольсько-Широколужанський масив Карпатського БЗ до верхів'я р. Хустець, а звідти вздовж його руслу до масиву "Долина нарцисів" Карпатського БЗ, а далі через р. Ріка та по р. Тиса до масиву "Чорна гора" Карпатського БЗ і Притисянського* РЛП (Берегівська ділянка). В цей екокоридор треба включити всі на цьому шляху природно-заповідні території, передусім гідрологічний заказник "Турова дача". Ключові території: *Галицька*, *Рожнятівська*, *Полонинсько-Горганська*, *Хустська*, *Чорногорська*, *Берегівська*.

БІ.8. Чорночеремосько-Надвірнянськобистрицько-Дністровський екокоридор

Прокладається здебільшого по лінії вздовж русел рік від Галицького НПП вздовж р. Бистриця-Надвірнянська до її верхів'я, далі через ПЗ "Горгани", Карпатський НПП до його межі з руслом р. Чорний Черемош, а звідти до верхів'я цієї річки, де планується створити біосферний резерват "Чивчини". Інший короткий рукав екокоридору по р. Косовська з'єднає Свидовецький і Кузійський масиви Карпатського БЗ. В екокоридор треба включити всі інші розташовані на цьому шляху природно-заповідні території, передусім ландшафтний заказник "Козакова долина", гідрологічну

пам'ятку природи “Болото Висяче”. Ключові території: *Галицька, Свидовецько-Чорногірсько-Горганська, Гринявсько-Чивчинська.*

БП.9. Білочеремосько-Серетсько-Дністровський екокоридор

Заставнівський* РЛП варто створити поряд із РЛП “Дністровський”. Його територію через цілий ряд відповідних невеликих лівих приток р. Черемош (західніше м. Чернівці) та його русло треба сполучити з Чернівецьким РЛП (ділянка вздовж р. Черемош), який у свою чергу через найближчу праву притоку р. Черемош, а також цілий ряд заказників і пам'яток природи, передусім найбільший ландшафтний заказник “Цецино”, ботанічну пам'ятку природи “Тисовий яр” треба поєднати із Сторожинецьким* НПП. Далі екокоридор прокладається вгору по долині р. Серет до НПП “Вижницький” і через русло р. Черемош до НПП “Гуцульщина”. Потім він проходить вздовж русла р. Білий Черемош до його верхів'я, тобто до біосферного резервату “Чивчини”*. В цей екокоридор треба включити всі природно-заповідні території, які зустрічаються на цьому шляху. Ключові території: *Середньодністровська* на базі РЛП – “Дністровський” та “Дністровський каньйон”, *Чернівецька, Сторожинецька, Покутсько-Буковинська, Гринявсько-Чивчинська.*

БП.10. Тисо-Боржавсько-Річанський екокоридор

Цей екокоридор простягнеться від р. Тиса по руслу до верхів'я її правої притоки р. Боржава, а далі через лісовий масив до Річанського загальнозоологічного заказника, а звідти через гірські масиви до НПП “Синевир”. Ключові території: *Берегівська, Іршавська, Річанська, Полонинсько-Горганська.*

В. ЕЛЕМЕНТИ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОМЕРЕЖІ

В10. Бескидсько-Вигорлатський прикордонний екокоридор

Його виділяємо на відрізку вздовж державного кордону України в напрямку від Верхньодністровських Бескид (м. Хирів Львівської області) до Вигорлатського вулканічного пасма (с. Невицьке Закарпатської області).

Ключові території: Західнобескидська. Із транскордонних природно-заповідних територій сюди входять: міждержавний українсько-словацько-польський біосферний резерват “Східні Карпати”. Із української сторони у межах Закарпатської області цю ключову територію представлятиме Ужанський НПП, а у межах Львівської області – РЛП “Надсянський”. У ній варто створити міждержавний українсько-польський РЛП “Верхів'я Дністра”, який може бути запропонований з української сторони на основі РЛП “Верхньодністровські Бескиди”. *Вигорлатська.* У цій ключовій території варто створити Вигорлатський* міждержавний словацько-український РЛП, який із української сторони її представлятиме у межах Закарпатської області Ужгородський* РЛП.

В11. Закарпатський низовинний прикордонний екокоридор

Він простягатиметься вздовж державного кордону

України від гірського масиву Вигорлат до масиву Гутин по Закарпатській низовині.

Ключові території: Чопська, Берегівська. У цих двох ключових територіях варто створити міждержавний румунсько-словацько-угорсько-український РЛП “Тисянська долина”*, який із української сторони буде представлений Притисянським* РЛП. *Юліївськогорська.* Сюди увійде масив Карпатського БЗ “Юліївська гора”.

В12. Гутинсько-Прутський прикордонний екокоридор

Даний екокоридор простягатиметься вздовж державного кордону України від Гутинського вулканічного пасма (с. Шаян Закарпатської області) до заплави р. Прут (с. Мамалига Чернівецької області).

Ключові території: Гутинська. У цій ключовій території варто створити Гутинський* міждержавний румунсько-український національний парк. Українську сторону представлятиме Шаянський* НПП. *Кузійсько-Мармароська.* Тут варто створити міждержавний українсько-румунський біосферний резерват “Мармароші”*, який з української сторони буде представлений Мармароським масивом Карпатського БЗ. Сюди ж увійде Кузійський масив Карпатського БЗ. *Гринявсько-Чивчинська.* У даній ключовій території варто створити міждержавний українсько-румунський біосферний резерват “Чивчини”*, який з української сторони представлятимуть Чивчинський* і Черемоський* НПП. *Прутська.* У цій ключовій території вже за межами Карпатської гірської системи варто створити Прутський* міждержавний - румунсько-молдовсько-український РЛП та молдовсько-український РЛП “Попелюшка”*. Із української сторони у межах Чернівецької області вони мають бути представлені РЛП “Прутська заплава”* і “Попелюшка”*.

Аналіз вищенаведеної структури Карпатської екомережі показав, що досі ще не всі фізико-географічні області репрезентативно представлені ПЗ, БЗ і НПП. Зокрема, не створено окремого ПЗ чи НПП в Закарпатті та Вулканічних Карпатах, лише один НПП у Передкарпатті. В той же час деякі ключові території локального значення розташовані на межі двох фізико-географічних областей, що в деякій мірі підвищує рівень репрезентативності даних областей, особливо якщо в них немає самостійних ПЗ чи НПП. Ми ще не можемо ствердно сказати, що запропонована у цій статті структура мережі ключових територій та екокоридорів є завершеною і не потребує оптимізації. Натомість, на нашу думку, в межах центральної частини Українських Карпат ще можна виділити оптимальної площі природні ресурси для організації нових елементів екомережі. На сьогоднішній день найбільш важко буде об'єднати дуже віддалені одна від одної природно-заповідні території, зокрема в Закарпатті, Передкарпатті та Вулканічних Карпатах. Тому без відновлення лісового покриву у деяких місцях буде досить складно сполучити ключові території між собою в єдину природно-заповідну систему територій, наприклад НПП “Сколівські Бескиди”, “Гуцульщина”, “Вижницький” і особли-

во Галицький. Для вирішення цього вже нині необхідно запроєктувати резервування природних земель, які згодом в правовому статусі сполучних елементів з'єднуюватимуть вищезазначені природно-заповідні території.

Таким чином, Карпатська екомережа після її офіційного проектування і створення повинна увійти до складу Карпатського природного регіону біосферного значення як перспективної нової категорії природно-заповідного фонду України, яку необхідно офіційно легалізувати. За кордоном подібна категорія називається "територія багатопільового використання". Екологічний каркас такої природоохоронної територіальної системи складатимуть в основному всі БЗ і ПЗ, НПП і РЛП, а також великої площі заказники та інші природно-заповідні території Карпатського регіону, які необхідно зв'язати між собою екокоридорами різного рівня. Місцями стикування національної екомережі України із Всеєвропейською екомережею в межах Українських Карпат мають бути транскордонні біосферні резервати, міжнародні парки та міждержавні РЛП.

Література

Андрієнко Т.Л., Онищенко В.А. (2006): Поліський природний коридор. - Жива Україна. 5-6: 1-3.

Андрієнко Т., Онищенко В., Лукаш О. (1998): Екологічна мережа Українського Полісся. - Жива Україна. Екол. журн. 11-12: 3-4.

Байрак О.М. (2001): Місце проєктованого регіонального ландшафтного парку "Нижньоворсклянський" в системі перспективного заповідного фонду та екологічної мережі Лівобережного Придніпров'я. - Запов. справа в Україні. 7 (2): 69-73.

Вакарєнко Л.П., Дубина Д.В., Шеляг-Сосонко Ю.Р. (2005): Екомережа України: ідеологія створення та шляхи втілення. - Чорномор. ботан. журн. 1 (1): 60-65.

Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття. К.: Мінекобезпеки України, 1998. 1-52.

Генсірук С.А. (1980): Ліси - багатство і окраса землі. К.: Наук. думка. 1-212.

Геоботанічне районування Української РСР. К.: Наук. думка, 1977. 1-304.

Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду станом на 01.01.06 р. Київ: Держслужба заповід. справи, 2006. 1-312.

Дідух Я. (2006): Транскордонні території. - Жива Україна. 5-6: 6-8.

Домашнінець В. (1999): Транснаціональна екомережа Карпат. - Жива Україна. 2: 12.

Домашнінець В., Мовчан Я. (1998): Галицько-Слобожанська екологічна мережа. Розбудова національної екомережі. - Жива Україна. 13-14: 1-2.

Закон України "Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки". - Зб. законодавчих актів України про охорону навколишнього природного середовища. Спец. випуск. Чернівці: Зелена Буковина, 2004. 10: 269-282.

Закон України "Про екологічну мережу України". - Зб. законодавчих актів України про охорону навкол. прир. середовища. Спец. випуск. Чернівці: Зелена Буковина, 2004. 10: 559-563.

Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища". - Зб. законодавчих актів України про охорону навколишнього природного середовища. Спец. випуск. Чернівці: Зелена Буковина, 2004. 10: 7-25.

Закон України "Про природно-заповідний фонд України". - Зб. законодавчих актів України про охорону навколишнього природного середовища. Спец. випуск. Чернівці: Зелена Буковина, 2004. 10: 26-39.

Заповідні екосистеми Карпат / С. Стойко, Е. Гадяч, Т. Шимон, Е. Михайлик. Львів: Світ, 1991. 1-248.

Заповідні перлини Хмельниччини / Під ред. Т.Л. Андрієнко. Хмельницький: "Інтрада", 2006. 1-220.

Екологічна мережа Новгород-Сіверського Полісся / С.М. Панченко, Т.Л. Андрієнко, Г.Г. Гаврись, Ю.В. Кузьменко. Суми: Університетська книга, 2003. 1-92.

Карпатские заповедники. Ужгород: Карпати. 1-272.

Карпенко Ю. (2006): Поліський екокоридор на Чернігівщині. - Жива Україна. 5-6: 8-9.

Конвенція про біорізноманіття. К.: ВіК, 2003. 1-24.

Маринич О.М., Пархоменко Г.О., Петренко О.М., Шищенко П.Г. (2003): Удосконалена схема фізико-географічного районування України. - Укр. геогр. журн. 41: 16-20.

Міждержавні природно-заповідні території / Під ред. Т.Л. Андрієнко. К., 1998. 1-132.

Мовчан Я.І. (1997): Екомережа України: обґрунтування структури та шляхів втілення. - Конвенція про біологічне різноманіття: громадська обізнаність і участь. К.: Зелена Україна. 98-110.

Мовчан Я. (1998): "Зелені коридори" - в майбутнє. Екологічна мережа України. - Жива Україна. 7: 1-2.

Мовчан Я. (1998): До дискусії про шляхи втілення екомережі. - Жива Україна. 7: 1-2.

Мовчан Я. (2006а): Розбудова національної екомережі: поняття, методологія, шляхи втілення. - Жива Україна. 3-4: 1-3.

Мовчан Я. (2006б): Зелені легені Європи. - Жива Україна. 5-6: 3-5.

Мовчан Я., Вакарєнко Л. (1999): Міркування про Будзасько-Старобільську екомережу. Розбудова національної екомережі. - Жива Україна. 15-16: 1-2.

Національні природні парки в екологічній мережі України: до створення в зоні Малевого Полісся Хмельницької області національного природного парку "Озеро Святе". Хмельницький: ОПОМ, Славута, 2001. 1-87.

Никифоров В.В. (2003): Экологическая сеть Среднего Приднепровья: современное состояние и пути оптимизации. Днепропетровск: Днепр. ун-т. 1-188.

Охорона природи Українських Карпат та прилеглих територій / Стойко С.М., Мілкіна Л.І., Солодкова Т.І. та ін. К.: Наук. думка, 1980. 1-264.

Панченко С.М. (2006): Екомережа Новгород-Сіверського Полісся. - Жива Україна. 5-6: 12.

Парчук Г. (1999): Екологічна мережа: національні перспективи. - Жива Україна. 2: 1-2.

Пашенко В. (2006): Природничо-географічні засади формування екомережі. - Жива Україна. 3-4: 14-15.

Перспективи створення єдиної природоохоронної мережі Криму. Симферополь: Крымчупедгиз, 2002. 1-192.

Поліщук В., Багнюк В. (1999): Біогеографічне районування України. - Розбудова екомережі України. К.: Техпринт. 37-41.

Попович С.Ю. (1998): Созологічне районування як методологічна основа концепції сталого розвитку. - Мат. міжнарод. наук.-практ. конф., присвяч. 30-річчю Карпат. біосф. зап-ка "Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку" (Україна, Рахів, 13-15 жовтня 1998 р.). Рахів. 1: 100-103.

Попович С.Ю. (1999): Наукові проблеми формування екомережі в Карпатах. - Мат. міжнарод. наук.-практ. конф., присвяч. 10-річчю створен. націон. природ. парку "Синевир" "Проблеми екологічної стабільності Східних Карпат" (Україна, Синевир, 24-27 червня 1999 р.). Синевир. 153-155.

Попович С.Ю. (1999): Карпатська екомережа: вступ до проблеми. - Мат. міжнарод. наук.-практ. конф. "Екологічні та соціально-економічні аспекти катастрофічних стихійних явищ у Карпатському регіоні (повені, селі, зсуви)" (Україна, Рахів, 21-24 вересня 1999 р.). Рахів. 281-284.

Попович С. (2001): Біосферні заповідники в національній екомережі України. - Мат. Міжнарод. наук.-практ. конф. "Розточанський збір - 2000" (с. Старичі Яворівського р-ну, Львівської обл., 17-18 листопада 2000 р.). Львів: Меркатор. 1: 56-60.

Попович С. (2001): Значення природно-заповідного фонду у формуванні національної екомережі України. - Мат. Націонал. конф. "Національна екомережа України: Пріоритети формування" (Київ, 22 січня 2001 р.). Київ. 37-43.

Попович С.Ю. (2002): Синфітосозологія лісів України. К.: Академперіодика. 1-228.

Попович С.Ю. (2003): Аналіз мережі прикордонних природно-заповідних територій України. - Запов. справа в Україні. 9 (2): 1-5.

Попович С.Ю., Субота В.В. (2005): Заповідні ліси Українських Карпат - територіальна основа формування екомережі. - Наук. вісник Національного аграрного університету. 91: 242-249.

- Програма перспективного розвитку заповідної справи в Україні ("Заповідники"). - Відомості Верховної Ради, 1994. 48: 430.
- Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат. - Жива Україна. 2005. 4-5: 7-10.
- Регіональна програма екологічної мережі Вінницької області на 2001–2015 роки. Вінниця, 2003. 1-15.
- Розбудова екомережі України / За ред. Ю.Р. Шеляга-Сосонка (Програма розвитку ООН. Проект "Екомережі"). К., 1999. 1-127.
- Стеценко М.П., Попович С.Ю. (1996): Транскордонні природно-заповідні території: концепція, реальність та перспективи створення в Україні. - *Мат. междунар. семин. "Развитие системы межгосударственных особо охраняемых природных территорий"* (с. Мартова, Харьковская обл., 6–9 августа 1996 г.). Киев. 93-97.
- Стойко С.М. (1977): Карпатам зеленіти вічно. Ужгород: Карпати. 1-176.
- Стойко С.М. (1996): Екологічне обґрунтування створення біогеографічного резервату на Розточчі та програма його менеджменту. - *Наук. вісник Укр. держ. лісотехн. ун-ту*. 5: 179-184.
- Стойко С.М. (2004): Система охорони природи у верхів'ї басейну Дністра. Львів. 1-56.
- Тасенкевич Л.О. (2006): Природна флора судинних рослин Карпат, її особливості та генезис. - *Автореф. дис. ... д-ра біол. наук*. 1-37.
- Удра І.Х. (1997): Біогеографічне районування території України. - *Укр. геогр. журн.* 4: 28-34.
- Удра І.Х., Батова Н.І. (2002): Біогеографічні підходи до розбудови екомережі України. - *Запов. справа в Україні*. 8 (2): 1-8.
- Удра І.Х., Батова Н.І. (2004): Біогеографічна оцінка репрезентативності природно-заповідних територій України в контексті розбудови екомережі. - *Запов. справа в Україні*. 10 (1-2): 1-14.
- Фіторизноманіття Українського Полісся та його охорона / Під заг. ред. Т.Л. Андрієнко. Київ: Фітосоціоцентр, 2006. 1-316.
- Формування регіональних схем екомережі (методичні рекомендації) / За ред. Ю.Р. Шеляга-Сосонка. К.: Фітосоціоцентр, 2004. 1-71.
- Чорна Г. (2006): Роль гідроекомережі Правобережного Лісостепу України в збереженні біорізноманіття. - *Жива Україна*. 3-4: 16-17.
- Чорней І.І., Скільський І.В., Коржик В.П., Буджак В.В. (2001): Заповідні об'єкти Буковини загальнодержавного значення як основа регіональної екологічної мережі. - *Запов. справа в Україні*. 7 (2): 73-98.
- Шеляг-Сосонко Ю. (1998): Екологічна мережа - національне надбання України. Соціально-економічні фактори. - *Жива Україна*. 9-10: 1-2.
- Шеляг-Сосонко Ю.Р., Гродзинский М.Д., Романенко В.Д. (2004): *Методи и критерии создания экосети Украины*. К. 1-144.
- Шеляг-Сосонко Ю.Р., Попович С.Ю. (2002): Науковий та методичний контекст концепції стратегії розвитку природно-заповідної справи. - *Запов. справа в Україні*. 8 (1): 1-14.
- Шеляг-Сосонко Ю.Р., Ткаченко В.С., Андрієнко Т.Л. та ін. (2005): Екомережа України та її природні ядра. - *Укр. ботан. журн.* 62 (2): 142-158.

ОЦІНКА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ЕКОМЕРЕЖІ В МЕЖАХ ЧЕРКАСЬКОГО РЕГІОНУ ЗА ПРИРОДНИМИ ЧИННИКАМИ

М.І. Башенко, О.Ф. Гончар, Т.Ф. Коноваленко

Черкаський інститут агропромислового виробництва УААН,

Черкаська дослідна станція звірівництва та мисливствознавства ЧІАПВ УААН

1. Характеристика сучасного стану ландшафтів та біоти. Найбільш цінні ландшафти

Черкаська область розташована на Східноєвропейській рівнині, в басейні середньої течії Дніпра. За фізико-географічними, кліматичними і ґрунтовими ознаками територія області належить до лісостепової природно-кліматичної зони і відноситься до малолісних регіонів України.

Рельєф області – горбиста, пересічена ярами та балками, рівнина. Переважають чорноземні ґрунти. Ступінь водної ерозії ґрунтів – велика, особливо в Канівському, Чигиринському та Лисянському районах.

Площа області становить 2091,6 тис. км² (3,4% від загальної площі України). Сільськогосподарські землі складають 70% від загальної площі, із них рілля – 88%.

Лісистість становить 15,6% при оптимальній 19–20%. На 1 жителя припадає 0,23 га вкритих лісом земель. Ліси на території області розташовані нерівномірно – найбільш лісисті райони – це Черкаський (37,2%), Канівський (30,8%), Смілянський (23,6%), а найменше – Жашківський (1,8%), Драбівський (2,6%), Христинівський (4,6%). Ліси сформовані більше ніж 10 видами головних та супутніх лісоутворюючих порід. Лісові насадження в основному створені штучно. Середній вік насаджень – 58 років. За даними обласного управління лісового господарства ліси Черкащини за своїм цільовим призначенням поділяються таким чином:

– водоохоронні – 19,2 тис. га (в т.ч. смуги вздовж

берегів річок – 18 тис. га);

– захисні – 151 тис. га, (в т.ч. байрачні ліси – 121,5 тис. га, полезахисні лісосмуги – 15,6 тис. га);

– санітарно-гігієнічні – 84,2 тис. га (в т.ч. ліси зелених зон – 79 тис. га, ліси населених пунктів – 5,1 тис. га);

– ліси спеціального призначення – 7,6 тис. га (в т.ч. заповідні території різних категорій 7,5 тис. га);

– експлуатаційні ліси – 83 тис. га.

В області 16,1 тис. га малопродуктивних та деградованих земель, на яких можливе лісовирощування.

По території області протікає 1037 річок, найбільша з них Дніпро (в межах області – 150 км), 7 середніх річок – Рось, Тясмин, Гнилий Тікич, Гірський Тікич, Супій, Ятрань, Велика Вись, а також малі річки та струмки.

Основні види ландшафтів можна охарактеризувати як типові лісостепові – чергування відкритих просторів із залісненими ділянками.

Серед особливо цінних та унікальних природних комплексів регіону слід назвати один з найбільших в Україні соснових масивів природного походження на південній межі сосни звичайної – Черкаський бір, який охоплює майже 30 км узбережної смуги вгору по течії Дніпра і простягається на південний захід області на 130 км. До Черкаського бору входить друга (боровна) тераса з дубово-сосновими лісами та унікальним поєднанням кореального та лучно-степового комплексів видів рослин. Багата і різноманітна флора його нарахо-